

KLASSIEKERS

Voor eeuwig verliefd

Anneke B. Mulder-Bakker

Als kind had ik alle tijd om te lezen. Televisie was er nog niet en (sport)clubs die mij mijn vrije tijd benamen evenmin. Urenlang kon ik languit op de grond liggen, hoofd op de ellebogen, alles lezend wat los en vast zat. Daarbij hoorde ook het eerste geschiedenisboek dat - afgezien van de kinderbijbel die ik als een soort geschiedenisboek tot me nam - diepe indruk op me maakte. Het was een historische roman over twee kinderen die na een of andere ramp in de prehistorie terecht waren gekomen en als het ware de geschiedenis van de mensheid opnieuw beleefden. Nadat zij een tijdje als primitieve holbewoners hadden geleefd, bouwden zij een paalwoning en deden de ene na de andere fundamentele ontdekking: ze leerden vuur maken, het land bebouwen, spinnen, weven enzovoort. Nu, achteraf, bedenk ik dat dit boek, dat me mateloos boeide, een zekere overeenkomst vertoont met het *Pantheon* van Godfried van Viterbo, een wereldgeschiedenis uit de twaalfde eeuw waarover ik mijn dissertatie schreef: ook Godfried beschreef de geschiedenis van mensen, volgens hem typisch sociale wezens, vanaf de Schepping, toen de mens nog geen weet had van 'samenleven' en samenwonen, tot aan zijn eigen tijd. Godfried laat zien hoe de mensen aldoende van elkaar de kunst (de *artes* en *disciplinae*) afkeken en onder leiding van koningen en keizers de ene na de andere uitvinding deden. Door samen te leven en de vindingen van het ene geslacht aan het volgende over te dragen, werd het leven steeds 'kunstiger' geordend. Onder de wereldheerser Alexander de Grote kwam dat tot een hoogtepunt. Zou het zo zijn dat een mens voor eeuwig verliefd op haar eerste boek, steeds op zoek blijft naar een evenbeeld daarvan?

Als dorpskind uit een niet-academisch milieu had ik niet veel toegang tot echte literatuur en wetenschap. Dat veranderde toen ik naar het gymnasium in de stad ging. Daar begon ik alles te lezen wat de leraren mij aanreikten. Boeken die tijdens de literatuurles werden behandeld, haalde ik uit de bibliotheek, zowel Nederlandse literatuur, als de Duitse en Engelse, het Nibelungenlied zowel als de romans van de gezusters Brönte, *Marieke van Nimwegen* en *Eline Vere*. Ik teer daar nog steeds op. Nooit weer heb ik mezelf de tijd gegund zo systematisch en consequent literatuur te lezen. In die tijd ontdekte ik ook de historische romans van Theun de Vries. Een steile auteur, wars en dwars vond ik hem, maar zijn stuurse proza daagde mij uit alles te lezen. Zijn *Rembrandt*, zijn verhalen over 1848 en de beginnende industrialisering van het Nederlandse platteland, *Stiefmoeder Aarde* en *Het rad der fortuin*, wekten een beginnend politiek bewustzijn in mij. Eenmaal geschoold historicus ontdekte ik dat zijn studies

en romans ook de toetssteen van de professionele kritiek glansrijk doorstonden. Zijn *Ketters. Veertien eeuwen ketterij, volksbeweging en kettergericht* (1983) 'staat.'

Later, toen de televisie eenmaal zijn intrede had gedaan, deden TV-series de rest, zoals *De Bezetting* van Lou de Jong, die de verhalen van mijn ooit ondergedoken vader vanuit de mythe in de historische realiteit zette. En ook aan mijn reeks van intellectuele en culturele ontdekkingen voegden de uitzendingen van *Openbaar Kunstbezit* het bezoek van musea en tentoonstellingen toe.

Na mijn eindexamen, toen ik besloten had geschiedenis te gaan studeren, las ik plechtig de klassiekers van de Nederlandse historiografie: Huizinga's *Herfsttij* en *Erasmus, Vaderland in de Verte* (over Hugo de Groot) van Annie Romein-Verschoor, boeken van Geyl en Presser. Het was als een initiatie-ritus, dat lezen van die mooi gebonden boeken, die ik van eigen verdiend geld had gekocht, geschreven in een vaak gekunsteld proza dat ik maar half begreep - vooral Huizinga - en met een mij erg gekunsteld aandoende metaforiek. De boeken hebben nog steeds een ereplaatsje in mijn boekenkast.

Overigens kan ik beginnende studenten van harte aanbevelen hetzelfde te doen en bijvoorbeeld Huizinga's hoofdwerken te lezen. Wie weet te genieten van het ouderwetse taalgebruik of daar doorheen kan zien, krijgt beschouwingen onder ogen over de middeleeuwse visie op de dood, de kleur van het dagelijkse leven, het besef van het heilige, die perfect aansluiten op wat nu in de geleerde literatuur aan de orde is. En hij leert na te denken over zaken als stijl en de wijze waarop je iets kunt formuleren. In mijn tijd raadde iemand als E.H. Kossmann ons aan goed geschreven monografieën te lezen. We moesten dan niet (alleen) de inhoud tot ons nemen, maar vooral afkijken hoe een goed geleerde een helder betoog opbouwt, een passende stijl kiest, een adequate woordkeuze hanteert. Het is een les om te onthouden.

Eenmaal student raakte ik in de ban van de Middeleeuwen. Dat kwam niet in de laatste plaats door de toenmalige hoogleraar Middeleeuwse Geschiedenis, Jongkees, die elk jaar met studenten op excursie ging naar middeleeuws Frankrijk. Onder zijn leiding proefde ik voor het eerst de historische sensatie, lopend langs de Seine op de plaats waar Jeanne d'Arc in haar jeugd had gelopen, luisterend naar Gregoriaanse gezangen in de ruïnes van het machtige Cluny. Op aanraden van Jongkees begon ik Pirenne te lezen en Michelet, geboren vertellers, die de Middeleeuwen deden herleven. Pirenne's *Histoire de l'Europe* en zijn *Histoire de Belgique* brengen mij nog steeds in vervoering. Te bedenken dat Pirenne de middeleeuwse geschiedenis van Europa schreef als krijgsgevangene in Duitsland zonder één kaartenbak of naslagwerk bij de hand! Het is voor studenten een echte aanrader: je leest een prachtige introductie tot de Middeleeuwen én je leert, in één moeite door, wetenschappelijk Frans te lezen; wie eenmaal door deze boeken heen is, laat zich door geen enkele studie in het Frans meer afschrikken.

Na verloop van tijd echter gingen mij meer dan de sociale en economische studies van Pirenne de intellectuele en religieuze geschiedenis boeien. Vooral de rol van het Christendom in het verleden intrigeerde mij, evenals trouwens de manier waarop dat in de toen gangbare Kerkgeschiedenis werd bestudeerd. De

bestudering van Christendom en religie in het algemeen was in het verleden- en is het vaak nog - het domein van theologen; in Groningen zijn dat protestantse kerkhistorici. Zij namen, bewust of onbewust, de dogmatische uitgangspunten van hun eigen denominatie tevens als uitgangspunt van hun historisch onderzoek. Een geleerde als de Duitse mediëvist Herbert Grundmann deed dat in zijn *Religiöse Bewegungen im Mittelalter* (tweede sterk vermeerderde druk 1961) heel anders. Hij doorbrak structuren, keek over institutionele grenzen heen en liet zich niet weerhouden door dogmatische *préconçus*. Minstens zo belangrijk was dat hij kerkinstitutionele definities niet als vanzelfsprekend uitgangspunt van historisch onderzoek nam. Wat een kluizenaar was bijvoorbeeld, werd voor hem niet bepaald door een kloosterregel of een kerkwet maar door de mensen met wie de asceet in contact stond. Vooral eenvoudige vromen die de structuren doorbraken, zoals kluizenaars en heiligen, fascineerden hem; ook vrouwen, aan wie een publieke rol in de Kerk werd (en wordt) onthouden. Zijn werk is daarom een rechtstreekse voorloper van het werk van vooraanstaande Angelsaksische geleerden van nu (zoals Caroline Walker Bynum). En toch werd het, decennia terug, geschreven in 1935. Net als andere baanbrekende Duitse of Russische studies uit die tijd - denk aan Norbert Elias of het werk van Bakhtin - dringt het eigenlijk pas nu in de Angelsaksische wereld door. Grundmanns werk is nu pas vertaald! Het is maar goed dat er allang auteurs als Marina Warner waren, auteurs die op hoog wetenschappelijk niveau met een voor een breed publiek toegankelijke stijl, prachtige boeken het licht doen zien, die eenzelfde geest ademen zoals haar *Alone of all her sex: the myth and the cult of the Virgin Mary* (1976; in het Nederlands vertaald als: *De Enige onder de Vrouwen. De maagd Maria: mythe en cultus*, 1989) en heel recentelijk *From the Beast to the Blonde. On fairy tales and their tellers* (1995).

Schrijvend aan dit essay merk ik dat ik vanaf mijn prille jeugd blijkbaar een voorkeur heb gehad voor wat ik nu de sociale of 'mentaliteitsgeschiedenis' zou noemen of 'intellectual history.' Mij interesseert minder hoe het politieke systeem in elkaar steekt of wat de grote daden van een volk of natie zijn. Ik wil weten hoe mensen met elkaar omgingen, hoe ze het leven vorm gaven, welke visie zij hadden op leven en dood of welke rol zij aan religie toebedeelden. Vooral dat laatste intrigeert mij boven mate. Ik zie dat niet als puur academisch tijdverdrijf, hoe opwindend op zichzelf ook. Door te bestuderen hoe het in het verleden toeging, krijg ik criteria aangereikt die mij met een kritischer blik naar mijn eigen tijd doen kijken. Het helpt mij een actieve rol te durven spelen in het heden - ook politiek; het een is een voorwaarde voor het ander.